

Концептуальні моделі регіонального розвитку

У статті досліджуються концептуальні моделі регіонального розвитку.

The article deals with the conceptual model of regional development.

Ключові слова: *регіон, регіоналістика, розвиток, модель.*

Вступ. Кожна практична діяльність повинна спиратися на теоретичні передумови, деколи на систематизовані, досліджені теоретичні концепції, а деколи на чисто інтуїтивні дії. Регіональна політика, будучи такою практичною діяльністю, також повинна спиратися на такі передумови. Перед тим, як перейти до частини, яка стосується функціонування регіональної політики на практиці, охарактеризуємо теоретичне підґрунтя такого роду діяльності.

Постановка завдання. Концепції регіонального розвитку є теоретичною основою дослідження регіональної політики. В історичному розвитку людства її форми, цілі та інструменти неодноразово змінювались, хоча тоді вона ще не називалась регіональною політикою. Сьогодні бракує однорідної, універсальної, загальної теорії регіонального розвитку. Багато з них виникали на різних етапах дослідження закономірностей економічного розвитку, багато також черпали ідеї з різних економічних концепцій. Тому дослідники вивчають різного типу визначення цих теорій, класифікації та опрацювання.

Результати. Найбільш багатосторонню класифікацію запропонували Штакельберг та Хане, згрупувавши їх у дві групи: теорії локалізації, які пояснюють просторові структури, і теорії росту або розвитку, які зосереджуються на ідентифікації та поясненні просторово різних економічних процесів росту та розвитку.

Іншою класифікацією є групування, запропоноване Д.Стралом, яке опирається на критерії: перший побудований на дилемі «лесеферизм чи інтервенціоналізм у регіональному розвитку?», другий ділить теорії залежно від рівня їх оригінальності, які об'єднують окремі часткові теорії.

Аналогічний аналіз концепцій провів Т.Г.Гросс. Попри те, що сам безпосередньо не розробив класифікацію теорій, але він враховує рівень зацікавленості держави у формуванні регіонального розвитку (масштаб

інтервенціоналізму держави). Подібну класифікацію також впровадив Р.Шул. Він виділяє два теоретичні напрями, які мали найбільший вплив на практику регіональної політики, тобто лібералізм та етатизм, а крім того, теорії і концепції з галузі економічної географії, економіки, суспільних та інших наук, які у XIX та XX століттях пояснювали деякі аспекти суспільно-економічних процесів у просторі. У свою чергу Т.Кудлач вирізняє теорії локалізації, центральних осередків, економічної бази, полюсів розвитку, дифузії інновації та ендогенного розвитку.

Більш детальним є впорядкування, запропоноване Штакельбергом та Хане. До першої групи теорій ці автори зараховують теорії локалізації, натомість до другої – теорії росту та розвитку, які класифіковані у трьох групах:

- 1) «зверху» - I (класичний підхід),
- 2) «зверху» - II (теорії поляризації),
- 3) «знизу».

Розвиток економіки кожного типу, незалежно від її просторової організації (національна, регіональна чи локальна) формується завдяки розміщенню на певній території економічних суб'єктів, з якими найчастіше пов'язуються різного виду інвестиції. Масштаб цих інвестицій вказує, зокрема, на їх силу та напрямки. Для дослідження, пояснення та прогнозування розміщення різних об'єктів економічної діяльності до цього часу формулювались та розвивались так звані теорії локалізації.

Початки теорії локалізації сягають XVIII, елементи якої можна знайти вже в працях класичної політичної економіки (Рікардо і Сміт) чи фізіократів (де Монтеск'є і Кене). Однак як окремий предмет досліджень теорія локалізації розвинулася лише у XIX ст. Як кожна теорія, вона проходила декілька етапів розвитку:

- теорії локалізації сільськогосподарської продукції,
- теорії локалізації виробництва (окремого виробничого підприємства),
- теорії економічної бази,
- теорії центральних осередків,
- теорії просторової економіки.

Перший етап пов'язаний із загальним формулюванням Йоганном Гайнріхом фон Тюненом теорії локалізації сільськогосподарської продукції. У моделі, яку запропонував Тюнен, основне значення для вибору найкориснішого виду і місця вирощування має ринок збуту, а фактично відстань від нього, з чим пов'язана вартість транспорту. Представником теорії локалізації, характерної для другого етапу, є теорія локалізації виробництва Альфреда Вебера. Вона стосувалась локалізації окремого виробничого підприємства, що гарантувало максимальну економію витрат. На її основі була сформульована теза, що мінімальні витрати на транспорт є основним чинником локалізації виробництва. Цю теорію пізніше розвинули зокрема Август Льош та Едгар М. Хувер.

Однією з найпопулярніших теорій, які пояснюють регіональний і локальний розвиток, є теорія економічної бази, пов'язана в основному з проблематикою розвитку міст. Її основне місце в області регіонального і локального розвитку зводилося до твердження, що цей розвиток спирається на експортну діяльність. Звідси було прийнято, що фірми та експортні сектори утворюють економічну базу цієї території, а тому є основою її економіки. Розвиток цієї теорії має також відбиток в теорії основного товару та нової теорії торгівлі.

Найбільш поширеною теорією локалізації з етапу розвитку теорії центральних осередків є теорія центральних місць Вальтера Крісталлера. Цей дослідник сформулював її на основі теорії дослідження мереж поселень, розташованих у південних регіонах Німеччини. Він зробив висновки, що з формування певних закономірностей виникають залежності, що стосуються ринку, а в результаті поселення. Пропорційно до відстані від місця виробництва (локалізації) пов'язані з транспортом витрати зростають, що впливає на ціну продукту, що зрештою визначає рівень потреб (попиту). Це натомість визначає рентабельну межу обсягу заготівлі, після переходу якої з'являється відсутність потреб (попиту). У цій теорії також зустрічаємо два правила, яким підпорядковується система поселення: транспортне та адміністративне. Крісталлер встановив, що прагнення – як виробників, так і споживачів – до мінімізації витрат та максимізації прибутків є основними чинниками, які керують кількістю, величиною та розташуванням міст, формуючи ієрархічну структуру просторового порядку, натомість чинники виробництва впливають на структуру поселення.

Продовження та модифікацію теорії центральних місць В.Крісталлера знаходимо в теорії ринкової мережі.

До цієї групи теорій належить теорія полюсів зростання Франсуа Перу. На першому етапі вона стосувалась передусім домінуючих на ринку економічних суб'єктів (найбільш розвинених підприємств чи промислової галузі і секторів). На другому етапі розвитку положення теорії відносились до найбільш розвинених регіонів. На таких територіях (так званих метрополітальних) розміщують свою діяльність високотехнологічні галузі промисловості, конкурентоспроможні на міжнародній арені. Тому ці місця (осередки) стають «полюсами розвитку».

Теорію географічних центрів зростання, наближену до теорії полюсів зростання запропонував Альберт О. Хіршман. Згідно з його підходом, економічний розвиток проходить нерівномірно і сконцентрований у так званих географічних центрах зростання, а потім поширюється на сусідні території.

До цієї групи теорій належить також теорія механізму замкнутого кола Гуннара Мердала. Проте він звертає увагу на наслідки розвитку економіки у просторовій системі в ситуації, коли розвиваються центри зростання. Він стверджував, що:

- регіональне розрізнення регіону поглиблюється з часом;
- полюси зростання розвиваються щораз швидше, а бідні потрапляють у стагнацію;
- автоматичного механізму не перерве ринкова саморегуляція.

У такій ситуації, особливо на занедбаних територіях, необхідною є суспільна інтервенція, яка може перервати діяльність механізму замкнутого кола.

Подібну теорію, але з іншими пропозиціями суспільної діяльності, запропонував у своїй концепції центру та периферії Джон Фрідман. Його порадами щодо суспільної діяльності є, зокрема, стимулювання розвитку, який опирається на корені росту, підтримка побудови інфраструктури світових метрополій, а з метою покращення положення периферійних територій – стимулювання розвитку центрів.

Аналогічну до теорії Фрідмана концепцію сформулював Мануел Кастелс, яку назвали теорією мережі. Вже беручи до уваги економічний розвиток у

світовому масштабі, вважав, що цей розвиток є просторово різноплановим процесом. Основними його тезами були:

- центрами зростання є найбільші мегаполіси та технополіси (меншою мірою також інші скупчення, наприклад, промислові регіони);
- ці території домінують над світовою економікою;
- зосереджують економічний, фінансовий, інноваційний та інші потенціали;
- є світовими осередками культури та політики;
- мають передові винаходи, нові технології та інновації;
- між ними утворюється комунікативна сітка передачі інформації, наукової думки, товарів, моди, капіталу та под.;
- суспільство стає мережевим суспільством, проявом чого є домінуюча роль еліт, її вільне переміщення та взаємна комунікація.

У теорії Кастелса не знаходимо відповіді на запитання: що відбувається з територіями поза глобальною мережею і якими є пропозиції протидії наростаючим регіональним диспропорціям.

Наступним етапом розвитку теорії є праці з області просторової економіки. Їх започаткували Айзард, Лефбер та фон Бьовентнер, поєднуючи теорію локалізації з частково опрацьованою теорією економічного простору. Ці праці відіграли важливу роль у поясненні чинників, які диференціюють простір. У контексті значення агломераційних чинників для теоретичних основ регіональної політики важливими є бажані закономірності в області агломераційних ефектів та модельного процесу урбанізації.

З огляду на складність цієї проблематики у наступні роки розвивалися різноманітні дослідницькі напрямки, серед яких варто відзначити введення до просторової економіки питань просторової динаміки та самоорганізації шведським географом Хагерстрандом, який опрацював модель і провів емпіричні дослідження, що стосувались дифузії інформації та інновації. До цього напрямку долучився П.Кругман зі своєю працею «*The spatial economy*», в якій представив модель рівноваги в області локалізації та просторової структури. А.Г.Вілсон також зробив спробу інтеграції просторової економіки як дисципліни знання, стверджуючи, що для розв'язання проблем під час аналізу міст і регіонів може застосовуватись модель інтеракції та локалізації, а в

соціально-економічному аналізі міст і регіонів – взяте з фізики поняття ентропії.

Висновки. У результаті багаторічного розвитку теорії регіоналістика у сучасній формі є міждисциплінарною галуззю науки, що займається поясненням економічної, суспільної та політичної поведінки у просторі економічних суб'єктів, домашніх господарств чи громадян.

Література

1. Баранець Г. В. Управління матеріальними та фінансовими потоками підприємства на основі логістичного підходу: дис. ... канд. економ. наук: 08.00.04. / Баранець Ганна Валеріївна. – Донецьк., 2007. – 197 с.
2. Кабан А. Ф. Економіко-математичні методи і моделі: [навч. посібник] / А. Ф. Кабан; Ін-т змісту і методів навчання, Одеський держ. екон. ун-т. – К., 1996. – 162 с.
3. Николайчук В. Е. Теория и практика управления материальными потоками (логистическая концепция): [монография] / В. Е. Николайчук, В. Г. Кузнецов. – Донецк: Донецкий гос. ун-т, 1999. – 413 с.
4. Braczyk H.J., Cook Ph., Heidenreich M., Regional Innovation Systems. The role of Governance in a Globalized World, UCL Press, London 1998.
5. Bradbury J.H., Regional and Industrial Restructuring Processes in the New International Division of Labor, w: Regional Dynamie, K.E. Haynes, K.J. Button, P. Nijkamp, L. Oiaugsheng (red.), t. 1., Edward Elgar Publishing, London 1997.
6. Cook Ph., Regional Innovation Systems: Competitwe regulation in the New Europe, „GeoForum" 1992, nr 23.
7. Fukuyama R, Social Capital and dvii Society, The Institute of Public Policy, George Mason University, Fairfax 1999.
8. Growing Regions, growing Europe. Fourth report on economic and social cohesion. Provisional version, Communication from the Commision, maj 2007.
9. Małeckі E.J., Technology and Economic Development. The Dynamics ofLocal, Regional and National Competitiveness, Longman, London 1997.
10. Richardson H.W., Regional Development Theories, w: Economic Prospects for the Northeast, H.W. Ri- chardson, J. Turek (red.), Tempie University Press, Philadelphia 1985.

11. Zuurmond A., From Bureaucracy to Infocracy: Are Democratic Institutions Lagging Behind?, w: Public Administration In Information Age. A Handbook, I. Snellen, W. van de Donk (red.), Amsterdam 1998.